

Məhəmməd Füzuli yaradıcılında şifahi xalq ədəbiyyatının izləri

Vüsal Səfiyeva

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA Folklor İnstitutu

vusal-s67@mail.ru

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0811-5852>

Annotasiya: Məhəmməd Füzuli yaradıcılığı geniş tədqiqat işləri üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, böyük sənətkarın yaradıcılığına ən müxtəlif rakurslardan baxmaq olar. Bu yaradıcılıqda ən müxtəlif sahələrə aid çoxəhatəli bilgilər mövcuddur. Məhz folklor kitabı anlayışı əsasında sənətkarın yaradıcılığını tədqiq edərkən aydın olur ki, folklor kitabının təşkilində M.Füzuli irsinin mühüm rolu vardır. Bu araşdırmada öncə folklor kitabı anlayışı aydınlaşdırılmış, daha sonra nəzəri-praktik səviyyədə şairin yaradıcılığı diqqətdən keçirilmişdir. Öncə bu nəticəyə gəlinmişdir ki, folklor kitabının təşkilində şairin bu prosesdə iştirak edən əsərlərdən ümumi şəkildə bəhs etmək lazımdır. Çünki bu əsərlərdə olan bütün folklor bilgilərini bir məqaləyə sığdırmaq imkan xaricindədir. Həmçinin məqsədimiz bu əsərlərin ədəbi-tənqidi istiqaməti və yaxud əsərlərdə olan folklor poetikasını təhlil etmək deyil. Əsas niyyətimiz bu əsərlərin folklor kitabının təşkilində rol oynamasına diqqət çəkməkdir. Folklor bilgiləri elə təqdim etdiyimiz əsərlərin daxilində səciyyəyəldir. Buna görə də əsas etibarilə şairin əsərlərindən bəhs etmiş, hətta qəzəl, qitə, rübai janrlı əsərlərinin elə ilk misrasında folklor deyimlərinin mövcudluğuna diqqət yetirməklə Füzulinin folklorumuz üçün nə qədər qiymətli sənətkar olduğunu işarələmişik. Bu əsərlərdən folklor kitabının təşkilində birbaşa rol oynayan “Leyli və Məcnun”, “Bəngü-badə”, “Söhbətül-əsmar”, “Hədiqətüs-süəda”, “Şikayətnamə”, “Rindü zahid”, yazılı ədəbiyyat janrlarından qəzəl, qitə, rübai və s. janrlardan mövzu istiqamətində istifadə olunmuş, əsərlərin folklorik yönü diqqətə çatdırılmış və elmi ictimaiyyətə təqdim olunmuşdur. Bu araşdırma kifayət qədər yeni və orijinaldır. Bu baxımdan bir çox yeni müddəalarla zəngindir. Ümid edirik ki, bu araşdırma gələcəkdə yeni tədqiqat işləri üçün istifadə mənbəyi rolunda çıxış edəcək və folklor kitabı anlayışının elmi-nəzəri tədqiqində əhəmiyyətli rol oynayacaqdır.

Açar sözlər: folklor kitabı, Məhəmməd Füzuli, folklor, yazılı ədəbiyyat, janr, yaradıcılıq

Məqalə tarixçəsi: göndərilib –27.10.2025; qəbul edilib – 18.11.2025

Signs of oral folk literature in Mahammad Fuzuli's activity

Vusal Safiyeva

Abstract: Muhammad Fuzuli's activity is of great importance for the extensive studies. His works can be examined from a variety of perspectives, as they encompass a wide range of knowledge spanning numerous fields. When studied through the concept of the “folklore book”, it becomes evident that Fuzuli's heritage plays a significant role in the formation of this concept. In this study the notion of the folklore book is first clarified and then the poet's works are examined on both theoretical and practical levels. First, it was concluded that, in exploring the concept of the folklore book, it is essential to address, in general terms, the poet's works that contribute to this process. This is because it is practically impossible to encompass all the folkloric elements found in these works within a single article. Moreover, the objective is not to analyze the literary-critical direction of these works or the folkloric poetics they contain. Rather, the main intention is to highlight the role these works play in the formation of the folklore book. The folkloric elements are characterized within the very texts discussed. Therefore, the focus has primarily been on Fuzuli's works, emphasizing that even in the opening lines of his activity such as ghazals, quatrains, poems, folkloric

expressions are present indicating just how valuable Fuzuli is as an artist for our folklore. Among Fuzuli's works, those that directly contribute to the formation of the folklore book include "Leyli and Majnun", "Bangu-bade", "Sohbatul-asmār", "Hadiqatus-suada", "Shikayatname" and "Rindu Zahid", in addition, various genres of written literature such as ghazal, poem, quatrains have been analyzed with a focus on their thematic relevance. The folkloric dimensions of these works have been highlighted and presented to the academic community. This research is notably original and innovative, offering a rich array of new propositions. It is hoped that this study will serve as a useful source for future research endeavors and play a significant role in the scholarly and theoretical exploration of the concept of the folklore book.

Keywords: Folklore book, Mahammad Fuzuli, folklore, written literature, genre, creation

Article history: received – 27.10.2025; accepted – 18.11.2025

Giriş / Introduction

Məhəmməd Füzulinin yaradıcılığı çox geniş və funksionaldır. Poeziya, poetika, elm, fəlsəfə, hətta nəsr etibarilə də M.Füzuli yaradıcılığı öyrənilmək üçün tematik imkanlar yaradır. Aydınır ki, bu kimi funksional yaradıcılıq folklor kitabı aspektindən də öyrənilməlidir. Öncə folklor kitabının nə olduğuna qısa nəzər yetirməyə ehtiyac hiss olunur ki, mətn etibarilə folklor kitabına hansı əsərlərin daxil edildiyini

əsaslandırma bilək. A.Kəngərli folklor kitabı anlayışı haqqında yazır ki, bu kitab tam olaraq folkloru özündə daşıya bilməsə də (variantivlik və s.) xəlqi-biliyin, folklorun statik daşınma, yəni ilkin yazıyaalma və onun perspektivdəki cəm halı – "kitab" geniş mənə tutumuna malik olan "Folklor kitabı" anlayışının da əsasını qoymuş olur [2, s.13, 14].

Əsas hissə / Main part

Üç dildə (türk, fars, ərəb) divan yazan böyük sənətkarın [5, s.11] ədəbi-bədii və elmi-fəlsəfi irsinin zənginliyi ən müxtəlif aspektlərdən araşdırılması üçün tədqiqatçıların önündə geniş üfüqlər açır.

M.Füzuli yaradıcılığı aydındır ki, folklor deyil, klassifikasiya olaraq yazılı ədəbiyyata daxildir. Bəs necə olur ki, böyük sənətkarın irsi folklor kitabına da aid edilə bilər. A.Kəngərli M.Füzuli də daxil olmaqla bir çox yazılı ədəbiyyat nümayəndələrinin, klassik ədəbiyyat xadimlərinin folklor kitabına aidliyini çox doğru olaraq bu şəkildə izah edir: "Klassiklərin qələmə aldıkları bir çox dəyərli əsərlərdə folklor motiv, obraz və süjetlərindən yaradıcı şəkildə bəhrələnmə ilə yanaşı, yeri gəldikcə ideomatik ifadələr, qanadlı el deyimləri, atalar sözü və məsəllər, əfsanələr, əsətir, rəvayət və bayatılardan da istifadə olunmuşdur ki, bu da həmin örnəklərin yazıya alınmış qorunmasında rol oynamışdır" [2, s.8].

"Yusif Balasaqunlu, Əhməd Yügnəki, Əhməd Yəsəvi, Əfzəllədin Xaqani, Nizami Gəncə-

vi, Yunis Əmrə, Qazi Bürhanəddin, İmadəddin Nəsimi, Əlişir Nəvai, Şah İsmayıl Xətai, Məhəmməd Füzuli, Məhdimqulu Fəraqi və s. [2, s.8]. Tədqiqatçı bu kontekstdə məhz M.Füzulinin də adını təbii olaraq vurğulamışdır.

Göründüyü kimi, M.Füzuli yaradıcılığı folklor kitabı olmasa belə bu yaradıcılıq folklor kitabının təşkilində mühüm rol oynaya bilər. Çünki sənətkarın bir çox əsərlərində folklorun motiv, obraz, süjet və janrlarından geniş istifadə olunur. Eyni zamanda bu kimi istifadə səviyyəsi yazılı ədəbiyyat qanunları çərçivəsində folklorun aparıcı rolunu da işarələyir.

M.Füzuli yaradıcılığında qeyd etdiyimiz kimi, folklor janrları və yaxud müxtəlif folklorik deyimlər həddindən artıq çoxdur. Lakin folklor kitabının təşkilində mühüm rol oynayan əsərləri əsas etibarilə tədqiq etmək daha doğrudur. Çünki bu kontekstdə geniş əsərlərin tədqiqində süjet, motiv, obraz, eləcə də müxtəlif janrlara aid nümunələr bir arada cəmlənmiş olur. Məhz folklor kitabının təşkili də daha geniş əsərlərin statikləşməsində özünü təmin et-

miş olur. Təqdim etdiyimiz konseptuallığa əsasən M.Füzuli yaradıcılığında bu kimi nümunələrə diqqət yetirmək ehtiyacı meydana çıxır. Yəni, M.Füzuli yaradıcılığı folklor kitabının təşkilində daha çox hansı əsərlərlə iştirak edir. Təbiidir ki, öncə tədqiqat aspektindən sənətkarın şöhrətli “**Leyli və Məcnun**” əsərinə diqqət yetirmək ehtiyacı meydana çıxır. M.Füzuli “Leyli və Məcnun” əsərini demək olar ki, folklor kitabının təşkili üçün qələmə almışdır. Şair “kitabın yazılmasının səbəbi” hissəsində belə bir hadisə təsvir edir ki, rum zərifləri (sözün incəliyini bilənlər) mənə müraciət edərək dedilər ki, “Leyli və Məcnun” əsərini qələmə alım. Çünki bu mövzu çox yerdə mövcud olsa da, türk dilində yazılmamışdır:

“Lütf eyle! - dedilər, - ey süxənsənc!
Faş eylə cəhanə bir nihan gənc!
Leyli-Məcnun əcəmdə çoxdur,
Ətrəkdə ol fəsanə yoxdur.
Təqrirə gətir bu dastanı,
Qıl tazə bu əski bustanı” [6, s.40].

Bu kontekstdə eyni zamanda folklor kitabının təşkilində dil faktorunun əsas baza təşkil ediyini müşahidə etməklə görürük ki, sənətkar xalqlar arasında mövcud olan məşhur əfsanə və yaxud rəvayətin nəzmə çəkilməsi xahişindən bəhs edir, bu da folklor kitabı anlayışının nəzəri əsasları ilə bir növ üst-üstə düşür. H.Araslı “Leyli və Məcnun” süjetinin bir çox xalqlar arasında mövcud olmasıyla bağlı qeyd edir ki, hələ qədim zamanlardan ərəb şifahi ədəbiyyatında mövcud olan bu mövzuda ilk dəfə 1188-ci ildə Nizami Gəncəvi epik poema yazmış, sonralar onlarca şərq şairi bu mövzuya müraciət etmişlər. “Leyli və Məcnun” türk ədəbiyyatının da sevimli mövzularından olmuş və hələ XV əsrdən başlayaraq türk dilində bir çox “Leyli və Məcnun” əsərləri yaranmışdır ki, bunların içərisində geniş şöhrət qazanıb nadir sənət nümunəsi kimi əbədiləşən Füzuli poeması olmuşdur [6, s.5].

Ə.Səfərlı, X.Yusifov göstərir ki, əfsanənin ərəb ədəbiyyatında əsas mənbələrindən İbn Kütəybənin “Şeir və şairlər kitabı”, Əbülfərəc İsfahaninin “Nəğmələr kitabı”, Əbubəkr əl Valibinin “Məcnunun divanı” adlı şeirlər məcmuəsi, İbn Sərracın “Aşıqların məhvi” kitabı, Mə-

həmməd ibn Davud Zahirinin “Gül kitabı”, İbn Nədimin “Föhris” əsəri və başqalarını göstərmək olar [10, s.108].

Əslində, tədqiqatçıların müşahidəsi folklor kitabı qavramı baxımından da çox maraqlıdır. Çünki H.Araslının qeyd etdiyi kimi, M.Füzuliyə qədər “Leyli və Məcnun” mövzusunda N.Gəncəvidən başlayaraq yalnız fars dilində deyil, türk dilində də poemalar yazılmışdır. Böyük Türkünstan şairi Ə.Nəvainin yazdığı “Xəmsə”də üçüncü əsər olan “Leyli və Məcnun” buna misaldır. O, M.Füzulidən əlli il əvvəl türkcə “Leyli və Məcnun” əsəri yazmışdır. Elə Füzulidən qabaq da bu əsəri türkcə yazdığını nəzmə çəkmişdir:

Mən türkcə başlanan rəvayət,
Qıldım bu fəsanəni hekayət.
Kim, şöhrəti çün cahana dolsun,
Türk elinə dəxi bəhrə olsun [4, s.50].

Məlumdur ki, Ə.Nəvai “Leyli və Məcnunu” 1484-cü ildə, M.Füzuli isə 1537-ci ildə yazmışlar [4, s.48; 10, s. 256].

Əgər belədirsə, bəs nə üçün M.Füzuli türklərdə bu əfsanənin olmadığını yazır? Burada ziddiyyət yoxdurmu? Əlbəttə, bu məsələyə müxtəlif prizmadan yanaşmaq mümkündür. Ancaq M.Füzulinin qələmində birmənalı olaraq türk dilində şöhrət tapan bu əsər onu göstərir ki, şair burada Nizami əsəri səviyyəsinə yüksələn farsdilli ədəbiyyat nümunəsi kimi türk xalqları arasında həmin poemanın zirvədə qərar tutmadığını deyir və bunu öz dilindən deyil, türk ziyalılarının iltiması əsasında bəyan edir. Eyni zamanda M.Füzuli türk dilində zirvə əsər kimi “Leyli və Məcnun” yazılmadığını və bu poemayı onun yazı biləcəyini özü də elə “Leyli və Məcnun”da “Rum zərifləri”nin dili ilə qeyd edir:

Bilmişlər idi ki, hüsni-göftar,
Qədrim qədərincə məndə həm var [6, s.40].

Göründüyü kimi, folklor kitabı etibarilə burada M.Füzuli müxtəlif məsələlərə toxunur, xalq arasında yaygın olan əfsanənin və yaxud dastanın türk dilində qələmə alınması vacibliyindən bəhs edir, bir sözlə “Leyli və Məcnun” əsərinin xalq əfsanəsi kimi türk dilində də zirvə əsər olması vacibliyini göstərməklə folklor kita-

bının təşkilində mühüm əhəmiyyət kəsb etməsini ifadə edir. Məhz Füzuli yaradıcılığı bu baxımdan folklor kitabının təşkilində mühüm şəkildə özünü göstərir.

Təbiidir ki, bu əsərdəki folklor arealının mövcudluğu da folklor kitabının formalaşmasında yüksək səviyyədə iştirak edir. M.Füzulinin, eləcə də Ə.Nəvainin bu əsəri fəsanə (əfsanə) və yaxud dastan adlandırması da əsərin bütünlüklə folklor janrına aidliyini işarələməklə bərabər, xalq ədəbiyyatının yazılı ədəbiyyat nümunəsi kimi qələmə alınıb folklor kitabının yarınmasında mühüm mərhələ təşkil etdiyini aşkar göstərir.

M.Füzulinin **“Bəngü-badə”, “Söhbətül-əsmar”** və s. poemaları da alleqorik əsərlər kimi folklor spesifikasından xəbər verir. Belə ki, bu əsərlərin quruluş etibarilə folklor janrları olan təmsillərlə bağlılığı inkarolunmazdır. T.Rüstəmov qeyd edir ki, ayrı-ayrı folklor nümunələrində təzahür tapan alleqorik ünsürlər sonralar yazılı ədəbiyyata da nüfuz edərək təmsilin yazılı ədəbiyyatdakı ilk nümunələri hesab edilə bilər. Bu halda, milli ədəbiyyatda təmsil janr kimi formalaşana qədər (XIX əsrə qədər) Əfzələddin Xaqani, Nizami Gəncəvi, Şah İsmayıl Xətai, Məhəmməd Füzuli və başqa sənətkarların yaradıcılığında bünövrəsini ağız ədəbiyyatından götürən, xalq təmsillərindən qidalanan alleqorik mövzu və süjetlər, obrazlar aləmi müşahidə olunur [9, s.12].

Aydındır ki, M.Füzulinin bu əsərləri yazılı ədəbiyyat qanunları daxilində eyni zamanda folklor kitabının təşkilinə aid spesifik nümunələr kimi də işarələyə bilər.

Dahi sənətkarın folklor kitabının təşkilində ən mühüm rol oynayan böyük əsərlərindən biri isə təbiidir ki, **“Hədiqətüs-süəda”** (Xoşbəxtlər bağçası) əsəridir. Ə.Səfərli qeyd edir ki, bu qiymətli əsərin hansı səbəbdən meydana gəlməsi haqqında onun müqəddiməsində Füzuli yazır: “Bütün çağlarda məclis və yığıncaqlarda Kərbəla vəqiesi ilə şəhidlərin müsibəti ərəbin şərəfli adamları, əcəmin böyükləri tərəfindən söylenilir. Ancaq aləmin tərkibi və bəşəriyyətin böyük bir hissəsi olan türklər kitabların səhifələrinin artıq sətirləri kimi məclislər səfindən kənar qalıb həqiqətlərin idrakından faydalanmaqdan məhrum olurdular. Bu səbəbdən matəm macərəsi işarə ilə mən zəlilə hücum etdi və əli

ilə yaxamdan tutaraq dedi ki, Kərbəla şahının nemətinin süfrəsində böyüyən vurğun Füzuli! Nola ki, yeni tərzdə yaradan olasan və comərdlik tutub türkcə bir məqtəl yaradasan ki, fəsihlər (gözəl danışanlar) türk dilində dinləyərək fayda tapalar və məzmunu anlayaraq ərəb və əcəm dillərinə möhtac olmayalar” [8, s.6].

M.Füzulinin **“Hədiqətüs-süəda”** əsərində bu mülahizələri bir qədər mürəkkəb olduğu üçün Ə.Səfərli sadələşdirərək təqdim etmişdir. M.Füzuli həmin fikirləri bu şəkildə göstərir: “Əmma, cəmi-müddətdə, məcalis və məhafildə təqdir olunan vəqayei-Kərbəla və keyfiyyəti-əhvali-şühəda farsı və ta-zi ibarətində bəyan olmağın əşrafi-ərəb və əkabiri-əcəm təməttö bulub, əizzeyi-ətrak ki, cüzvi-əzəmi-tərkibi-aləm və sinfi-əkbərinövi-bəni-Adəmdür, sətrizayidi-səhayifi-kütub kibi süfufiməcalisdən xaric qalub istifayi-idraki-həqayiqi-əhvaldən məhrum qalurlardı. Bu səbəbdən iqtizayi-ümumi-matəmi-Al zəbani-hal ilə bən xaksarə təərrüz etdi və dəsti-təərrüzlə giribanım dutdu ki, “Ey pərvərdeyi-xani-nemətifeyzi-Şahi-Kərbəla, Füzuliyi-mübtəla, nola, gər bir tərz-i-müccəddədə müxtərə olsan və himmət dutub bir məqtəlitürki inşa qılsan ki, füsəhayi-türkizəban istimaindən təməttö bulalar və idraki-məzmunində ərəbdən və əcəmdən müstəğni olalar” [8, s.30].

Göründüyü kimi, Kərbəla müsibətinin ərəb və fars dillərində məclis və yığıncaqlarda söylənməsi, türklər arasında az başa düşülməsi narahatlığını keçirən M.Füzuli bu əsəri ona görə yazır ki, xalq arasında danışılan bu ağır faciə haqqında türklər də (burada bu gün azərbaycanlı istilahlı olaraq işlək olanlar da nəzərdə tutulur-V.S.) daha dərindən xəbərdar ola bilsinlər. Məhz bu da folklor kitabının metodoloji istiqamətini müəyyən edən mühüm amil olaraq ortaya çıxır. Xalq arasında olan hadisələrin ciddi itkiyə məruz qalmadan xalqa qaytarılması üçün əsər yazmaq niyyəti elə folklor kitabının əsasını təşkil edən mühüm amildir. M.Füzuli məhz bu əsərində də həmin istiqaməti tutmuşdur.

Məlumdur ki, Kərbəla hadisələri konkret tarixi hadisələrdir. Ancaq Kərbəladə baş verənlər, Kərbəla şəhidləri, Həzrət Hüseyn və silahdaşlarına sevgi, onları qətlə yetirən Yezid və ətrafına nifrət tarix olaraq qalmır, hər il bununla bağlı mərasimlər, şəbih tamaşaları və s. keçirilir ki, bu da folklorşünaslığın öyrəndiyi ciddi prob-

lemlərdəndir. F.Bayat bu barədə yazır ki, dinin mesaj formasında verdiyi bu və ya digər hekayələr, hadisələr folklorlaşıb cəmiyyətə, geniş mənada insanlığa aid edilmişdir. Dini folklorun bu günə qədər bilinən ən böyük qolu Kərbəla hadisələri, Məhərrəmlik ritualları, Şəbih teatrları və əzadarlıq tamaşaları olmuşdur. Nəticədə Kərbəla folkloru anlayışı yaranmış, tarix mifə, real hadisələr folklor mətnlərinə çevrilmişdir. Kərbəla ağılları, mərsiyələri, maktəlləri, rəvayətləri, əfsanələri, mənəkibələri, ritualları, Şəbih və əzadarlıq meydan tamaşaları ilə, qısacası, bütün tərəfiylə folklorlardır [1, s.1218].

Göründüyü kimi, M.Füzuli məhz bu hadisələri geniş əsər olaraq qələmə almaqla elə folklor kitabının təşkilində də əhəmiyyətli rol oynamışdır.

M.Füzulinin folklor kitabına aid edilə biləcək, folklor kitabı anlayışı əsasında meydana gələn əsərlərindən biri də təbiidir ki, şöhrətli **“Şikayətnamə”** əsəridir. Türkcə şirin ləhcə ilə qələmə alınan bu əsər M.Füzulinin öz həyatında başına gələn məlum hadisə əsasında məmur sistemə və inzibati idarəçiliyin süründürməçiliyinə aid etirazıdır. H.Araslı qeyd edir ki, Anadilli Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində bədii nəsrin ilk nümunələrini yaradan Füzulinin Sultan Süleymana yazdığı **“Şikayətnamə”** adlı bədii məktubunda zəmanəsinin vəqf ifadələrindəki rüşvətxorluq və süründürməçilik tənqid olunur. Xalq malı hesab olunan vəqf pullarının məmurlar tərəfindən mənimsənildiyini, özbaşınalıq və qanunsuzluğu casarətlə əks etdirən bu əsərdə eyni zamanda istedadlı adamların qiymətləndirilməməsinə ciddi etiraz ifadə olunmaqdadır [6, s.7].

Bu əsərdən yayılıb xalq arasında məşhurlaşan, demək olar ki, zərbi-məsələ çevrilən, folklorlaşan ən qiymətli deyim də hər zaman işlək olan **“Səlam verdim, rüşvət degildir deyü, - almadılar!”** [6, s.298], yaxud xalq dilinin müasir deyim tərzində aktiv olan **“Səlam verdim, rüşvət deyildir deyə, - almadılar!”** ritorik ifadəsidir. Ola bilsin ki, bu ifadə özü elə xalqdan gəlmişdir. Füzuli qələminə düşmüşdür. Bu hadisədə bəhs olunan əhvalat saysız situasiyalardan biri kimi folklor hekayələrinə də daxil edilə bilər. Müəllifin şifahi nəqli yazıya alıb möhtəşəm əsərə çevirməsi də folklor kitabının təşkilində rol oynayan əhəmiyyətli nüans hesab oluna bilər.

M.Füzulinin bu tipli əsərlərindən biri də fars dilində qələmə aldığı **“Rindü zahid”** poemasıdır. H.Araslı göstərir ki, Son dərəcə zəngin və rəngarəng irsə malik olan dahi sənətkar ana dili ilə yanaşı, ərəb və fars dillərində də bədii nəsrin gözəl nümunələrini yaratmış, fars dilində **“Rindü Zahid”**, **“Səhhət və Məraz”**, ərəbcə **“Mətlə ül-etiqaq”** adlı elmi-fəlsəfi tutumlu əsərlər müəllifi kimi də tanınmışdır [7, s.5].

“Rindü Zahid” əsəri məhz folklor janrı tərzində yazılmışdır. H.Araslı bu kontekstdə qeyd edir ki, Füzulinin fars dilində qələmə aldığı **“Rindü Zahid”** əsəri Yaxın Şərq ədəbiyyatı tarixində mükəllim tərzində yazılmış böyük bir hekayədir. Burada ata ilə oğul arasında gedən mübahisə əsasında dövrün ictimai, siyasi və əxlaqi məsələləri mühakimə edilir [7, s.5].

S.Əliyeva isə göstərir ki, mif-folklor ənənələri ilə bərabər, canlı ifadə vasitələrindən istifadə edən sənətkar müxtəlif problemlərin həllinə də biganə qalmamışdır. **“Rindü Zahid”**, **“Fəzliyə nəsihət”**, **“Leyli və Məcnun”** əsərləri qeyd etdiyimiz məsələnin həlli baxımından məqsədmüvafiqdir [3, s.390].

“Rindü Zahid” əsərinin məhz folklor janrı strukturuna uyğun olaraq yazıldığını M.Füzuli özü də bu əsərində aydın göstərir. Divan ədəbiyyatının ənənəvi qaydasına uyğun olaraq münacat (Allahu-Təalanın vəsfi) və nət (Muhamməd əleyhissəlamın tərənnümü) yazdıqdan sonra sanki kitabın yazılmasının səbəbi olaraq göstərir ki, riyə sovməsinin zahidi və xəta meyhanəsinin rindi binəva Füzuli əhli-nəzər yığıncaqlarında və hünər sahiblərinin məclislərində hekayə zikrinin zümzüməsini bu qanunla eşidib və rəvayət qədəhinin cürəsini bu minvalla dağıdır [7, s.11, 12].

M.Füzuli təvazökarlıqla özünü təqdim etdikdən sonra bir hekayət və rəvayət söyləyəcəyini burada qeyd edir, folklor mətnlərinə və yaxud hekayət, rəvayət, nağıl janrlarına uyğun olaraq həmin təqdimatın ardınca əsərin giriş hissəsini bu şəkildə başlayır: **“Əcəm diyarında olduqca vüqarlı, çox təmiz və pak bir zahid var idi... Onun Rind adlı bir oğlu var idi ki, kamalda misli bərabəri yox idi [7, s.12].**

Məhz öz dövrünün xalq dilini, folklor ənənələrini, eyni zamanda davranış metodlarını əsərinə gətirən və bunun əsasında öz məfkurəsi-

ni həyata keçirən böyük mütəfəkkir folklor kitabının təşkilində də mühüm rol oynayır.

M.Füzulinin folklorla bağlılığı, folklorlardan gələn ifadə tərzləri onun digər janrlı əsərlərinin elə ilk misrasında, mətləsində də aydın görünür. Bu baxımdan sənətkarın qəzəl, qitə, rübai və s. yazılı ədəbiyyat janrlarında meydana qoyduğu əsərlərdə biz belə örnəkləri müşahidə edirik. Misal üçün, qəzəllərində “Ya Rəb, həmişə lüt-fünü et rəhnüma mana”, “Ey mələksima ki, sən-dən özgə heyrandır sana”, “Dustum, aləm sən-inçin gər olur düşmən mana”, “Qəmdən öldüm, demədim hali-dili-zar sana”, “Gərçi, ey dil, yar üçün üz verdi yüz möhnət sana”, “Ey bivəfa ki, adət olubdur cəfa sana”, “Mənim tək hiç kim zarü pərişan olmasın, ya Rəb”, “Can çıxır təndən könül zikri-ləbi-yar eyləgəc”, “Kön-

lüm açılır zülfi-pərişanını görgəc”, “Ey könül, yarı istə, candan keç”, “Məni candan usandırdı, cəfadən yar usanmazmı?” [5, s.401-407] və s. nümunə olaraq göstərmək olar.

Şairin qitələrinin elə ilk misrasında, yaxud mətləsində işlənən xalq deyimlərini görməmək mümkün deyil. “Ey səfayi-surətın qeydin çəkən”, “Pərdə çək eybinə zülmət kimi, xalqın da-im”, “Gəlin, ey əhli-həqiqət, çıxalım aləmdən”, “Min ikən qədrü qiymətin bir olur” və s. [5, s.352, 353, 355, 356].

M.Füzuli rübailərinin elə ilk misrasından xalq dilini müşahidə edirik. “Dərlər ki, qılır qönçə ləbi-yar ilə bəhs”, “Ey faideyi-elminə aləm möhtac”, “Gül dövrü xoş ol kim, tuta gülfam qədəh”, “Ta boynuma saldı ol xəmi-zülf kəmənd” [5, s.366, 367, 368, 369] və s.

Nəticə / Conclusion

M.Füzuli yaradıcılığı, əsərləriylə, süjet, obraz və deyimləriylə demək olar ki, başdan-başa folklor əsasında inikas olunur. Elə bu spesifik əsasında da dövrünün folklor bilgilərini əsərlərində həkk edən sənətkar folklor kitabının təşkilində bütün yaradıcılığı ilə iştirak edir. Təbiidir ki, kiçik tədqiqat əsasında M.Füzuli kimi böyük

sənətkarın bütün əsərlərini və bu əsərlərdə olan xalq yaddaşını əhatə etmək imkan xaricindədir. Bu baxımdan həmin mövzu açıq olaraq qalır və gələcək tədqiqatlarda bu istiqamətdə araşdırmaların daha da geniş həcmli materiallar əsasında həyata keçirilməsinə çalışacağıq.

Ədəbiyyat / References

1. Bayat F. Folklorlaşan ritual-mistik xarakterli Şəbih teatrı // Karadeniz Araştırmaları. XIX /76: 1217-1232.
2. Əliyeva (Kəngərli)A. Azərbaycan folkloru və kitab mədəniyyəti / A.Ə.Kəngərli. – Bakı: Elm, – 2008.
3. Əliyeva S. Mif-folklor ənənələrinin Məhəmməd Füzuli yaradıcılığında təcəssüm spesifikasi / “Məhəmməd Füzuli və Şərq folkloru” mövzusunda Respublika Elmi konfransının materialları. – Bakı, – 2024.
4. Əskər R. Əlişir Nəvai və onun xəmsəsi (metodik vəsait) / R.Əskər. – Bakı: Füyüzat, – 2020.
5. Füzuli M. Əsərləri. Altı cildə. I cild. Tərtib edəni H.Arashlı / M.Füzuli. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2005.
6. Füzuli M. Əsərləri. Altı cildə. II cild. Tərtib edəni H.Arashlı / M.Füzuli. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2005.
7. Füzuli M. Əsərləri. Altı cildə. V cild. Tərtib edəni H.Arashlı / M.Füzuli. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2005.
8. Füzuli M. Əsərləri. Altı cildə. VI cild. Tərtib edəni Ə.Səfərli / M.Füzuli. Bakı: Şərq-Qərb, 2005.
9. Rüstəmov T.X. Azərbaycan təmsillərinin tipologiyası / Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı. – Bakı, – 2021.
10. Səfərli Ə. Yusifov X. Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı / Ə.Səfərli, X.Yusifov. – Bakı: Maarif, – 1982.

Следы устной народной литературы в творчестве Мухаммеда Физули

Вюсал Сафиева

Резюме: Творчество Мухаммеда Физули представляет собой значительный интерес для всестороннего исследования. Таким образом, творчество великого мастера слова можно просматривать с разных ракурсов. В этом творчестве существуют всесторонние познания, которые относятся к различным областям. При исследовании творчества мастера слова именно на основе книги фольклора выясняется, что наследие М.Физули имеет важную роль в организации этой книги. В этом исследовании для начала растолковано понятие книги фольклора, далее рассмотрено творчество поэта на научно-практическом уровне. Вначале был сделан вывод, что в организации книги фольклора, необходимо в общих чертах рассказать о тех произведениях поэта, которые участвовали в этом процессе. Потому, что все фольклорные знания, которые содержатся в этих произведениях, невозможно вместить в одну статью. К тому же анализировать литературно-критическую сторону этих произведений или их фольклорную поэтику, не является нашей целью. Нашей главной целью является привлечение внимания на роль этих произведений в организации книги фольклора. Фольклорные знания характеризуются именно в представленных нами произведениях. Поэтому, мы в основном говорим о произведениях поэта, обращая внимание на существование фольклорных идиом в первой же строке его произведений в жанре газели, кыта, и отмечаем насколько ценным мастером слова является Физули для нашего фольклора. Среди этих произведений, которые сыграли непосредственную роль в организации книги фольклора «Лейли Меджнун», «Бангу-Бадэ» (Гашиш (опиум) и вино), «Сохбатуль-асмар» (Спор плодов), «Хадигатус-шуада» (Сад счастья), «Шикаятнаме» (Жалоба), «Ринду-Захид» (Босьяк и Аскет; Гуляка и Отшельник), «Саххат ва мараз» (Здоровье и болезнь), а из жанров письменной литературы газель, кыта, рубаи и др. использованы в тематическом направлении, фольклорический аспект произведений привлечен ко вниманию и был представлен научной общественности. Данное исследование является довольно новым и оригинальным. С этой же точки зрения оно богато множеством новых положений. Надеемся, что данное исследование послужит источником использования для новых изысканий в будущем и сыграет важную роль в научно-теоретическом изучении понятия книги фольклора.

Ключевые слова: книга фольклора, Мухаммед Физули, фольклор, письменная литература, жанр, творчество